

Park
im. dra Henryka Jordana

2

KRAKÓW

URZĄD MIASTA
KRAKOWA

PARKI KRAKOWA

Joanna Torowska

PARK
im. dra Henryka Jordana
w Krakowie

Wydawca:

Ośrodek Kultury Im. Cypriana Kamila Norwida,

31-959 Kraków, os. Górali 5

tel./fax (012) 644 27 65

www.okn.edu.pl, e-mail: animacja@okn.edu.pl

Kraków 2006

© Ośrodek Kultury im. Cypriana Kamila Norwida

Seria Parki Krakowa

Nr 1. Zespół Pałacowo–Parkowy
im. Erazma Jerzmanowskiego

Nr 2. Park im. dra Henryka Jordana

Nr 3. Park im. Lilli Wenedy
(w przygotowaniu)

Redaktor wydania — Joanna Pirowska

Projekt graficzny, skład, łamanie,
opracowanie graficzne mapki — Marek Bieliń

Streszczenia obcojęzyczne — Andrzej Robak

Opracowanie redakcyjne i korekta — Zespół

Zdjęcia kolorowe — A. Torowski, A. M. Torowska
J. Torowska, S. Kuciel, G. Ziemiański

Zdjęcia czarno–białe — reprodukcje materiałów archiwalnych
Towarzystwa Parku im. dr. H. Jordana
Muzeum Historycznego Miasta Krakowa
oraz publikowanych w literaturze przedmiotu

ISBN 83-903535-7-1

Publikacja wydana dzięki wsparciu finansowemu
Gminnego i Powiatowego Funduszu Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej w Krakowie

„Park dra Henryka Jordana w Krakowie” autorstwa Joanny Torowskiej jest jednym z wydawnictw Ośrodka Kultury im. C.K. Norwida w Krakowie, dotyczącym parków krakowskich. Ta godna pochwały inicjatywa przybliży nam piękno pierwszego w Polsce i jednego z pierwszych w Europie „publicznego ogrodu gier i zabaw ruchowych oraz ćwiczeń fizycznych dla dzieci i młodzieży”, założonego w 1889 roku przez Henryka Jordana, lekarza, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Obecny wygląd i funkcje parku poznajemy poprzez rys historyczny, pozwalający poznać pierwotne założenia architektoniczne i zmiany, jakie występowały w wyglądzie ogrodu. Przedstawienie znajdujących się tutaj pomników jest lekcją historii i patriotyzmu dla odwiedzających, zaś krótkie omówienie spotykanej w parku flory i fauny — lekcją przyrody.

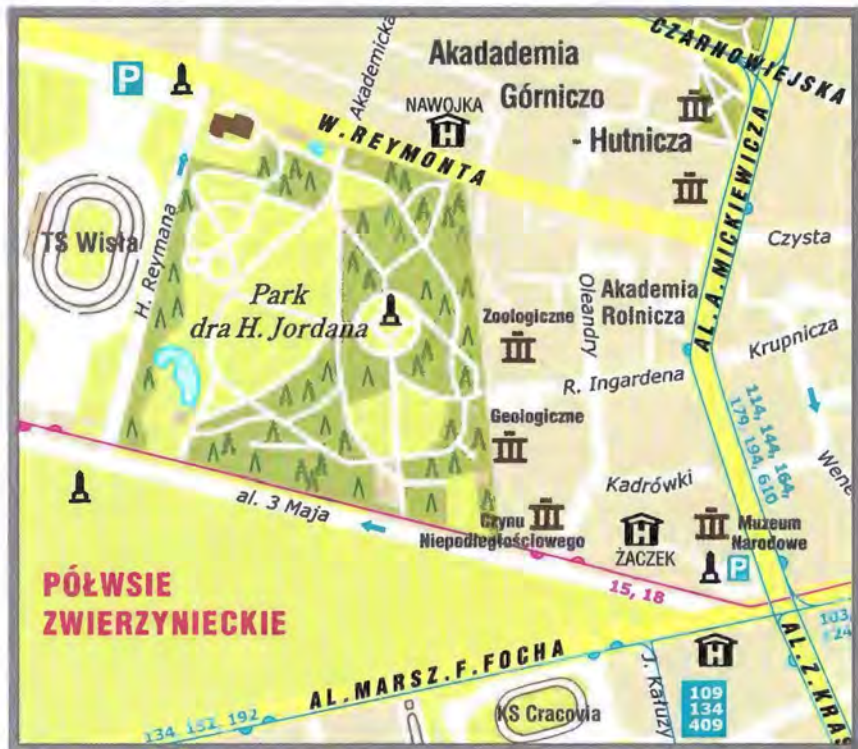
Całość ilustrowa pięknymi zdjęciami jest zachętą nie tylko dla krakowian, ale i licznie odwiedzających nasze miasto turystów, do kilku chwil odpoczynku w tym niezwykłym miejscu.

Prof. dr hab. Jerzy Szczeklik

Henryk Jordan (1842 – 1907) —
lekarz, naukowiec i społecznik,
pionier wychowania fizycznego w Polsce
— (fotografia archiwalna
z Kroniki Towarzystwa Parku im. dra H. Jordana)

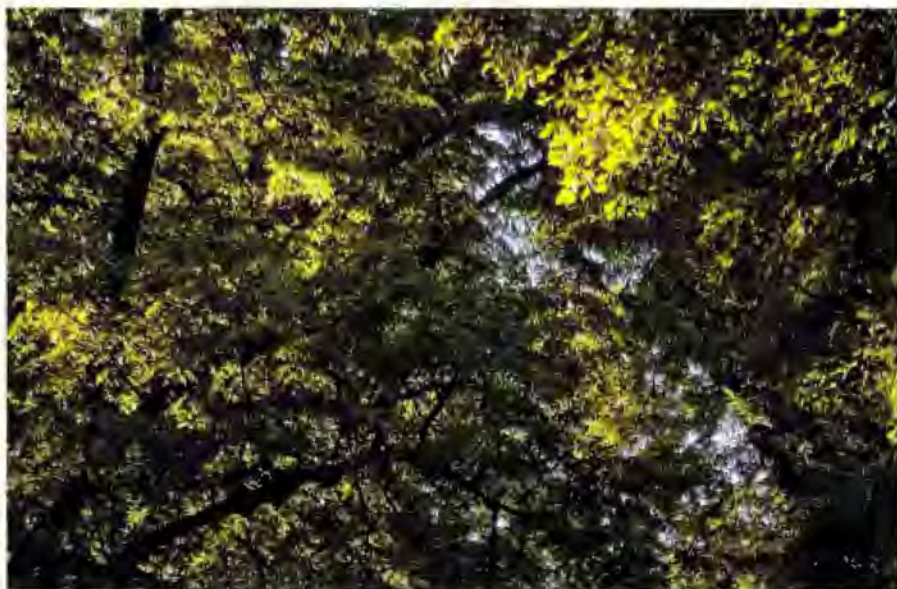
Legenda / Legend / Erläuterungen

1 : 10000 (1 cm = 100 m)

	Tereny zabudowane Developed areas Bebautes Gebiete		Linie autobusowe Bus lines Buslinien
	Łąki Meadows Wiesen		Linie tramwajowe Tram lines Straßenbahnlinien
	Lasy i parki Forests and parks Wälder und parke		Parkingi Parkings Parkplätze
	Muzea Museums Museen		Trasy przelotowe Trough routes Hauptverkehrsstraßen
	Pomniki Monuments Denkmäler		Ulice Streets Straßen
	Hotele Hotels Hotels		Ulice jednokierunkowe One-way streets Einbahnstraßen

SPIS TREŚCI

Wstęp	8
Położenie parku	8
Historia powstania parku Jordana w Krakowie	9
Opis parku w czasie jego zakładania	10
Działalność parku Jordana. Jordanowska koncepcja wychowania dzieci i młodzieży	17
Pomniki w parku do roku 1907	24
Park Jordana po śmierci swego założyciela	28
I wojna światowa	29
Okres międzywojenny	29
II wojna światowa	29
Okres PRL (1945-1990)	31
Ostatnie lata w parku Jordana	32
Architektura parku	33
Budynki, boiska i inne urządzenia parku	37
Współczesna działalność parku i perspektywy jego rozwoju	39
Szata roślinna	42
Fauna parku	44
Zakończenie	45
Życie i działalność dra Henryka Jordana (1842–1907)	46
Literatura	48
Summary	49
Zusammenfassung	53
Wykaz aktualnie istniejących, ogólnie dostępnych parków miejskich w Krakowie	58

WSTĘP

W ostatnich dziesięcioleciach XIX i na początku XX wieku Kraków, miasto wielu pamiątek chlubnej przeszłości, siedziba licznych ważnych instytucji naukowych i kulturalnych, cieszący się przy tym względną swobodą działań obywatelskich, stał się nieformalną stolicą Polaków. Z Krakowem tego okresu wiąże się imponujący życiorys doktora Henryka Jordana, a jego największe dzieło, miejski park dla młodzieży, istnieje po dziś dzień, utrwalając w pamięci kolejnych pokoleń imię swego założyciela.

POŁOŻENIE PARKU

Park ten znajduje się nieopodal centralnej części miasta, w dzielnicy Krowodrza, w obrębie ulic: al. 3 Maja, oddzielającej go od Błóż krakowskich, ul. Henryka Reymana od zachodu, ul. Władysła-

wa Reymonta od północy oraz graniczy od wschodu z terenami należącymi do Uniwersytetu Jagiellońskiego. Obecnie otoczony metalowym parkanem, zajmuje obszar 21,36 ha, podczas gdy pierwotnie — jako park krajobrazowy z nieregularną siecią ścieżek i alej, klombami i rozległymi trawnikami — miał zaledwie 10 ha powierzchni.

HISTORIA POWSTANIA PARKU JORDANA W KRAKOWIE

Park powstał na miejscu krajowej wystawy przemysłowo-rolniczej z 1887 roku. Komitet wystawy zagospodarował wówczas część błoni czarnowiejskich na prowizoryczny ogród, z drogą do głównego pawilonu i ścieżkami do poszczególnych stoisk. Zasadzono wtedy 24 000 drzew, wykonano klomby z krzewami i darnią, uregulowano odcinek Rudawy. Po zakończeniu wystawy większość właścicieli rozebrała swoje pawilony, jednak niektórzy pozostawili je miastu.

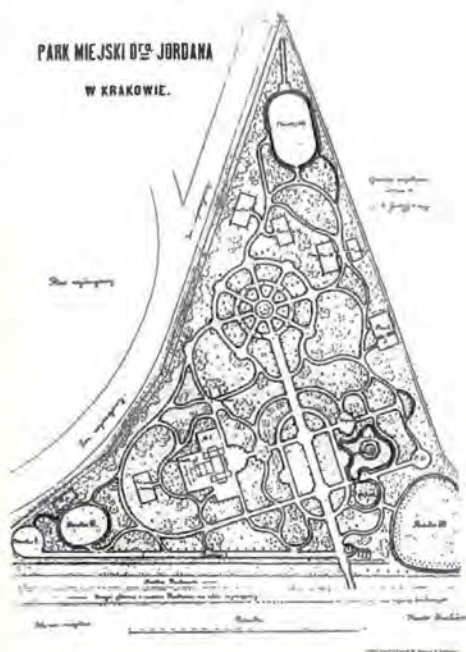
28 marca 1888 roku doktor Jordan przedłożył Radzie Miejskiej projekt urządzenia na terenach powystawowych parku, służącego rekreacji dzieci i młodzieży, a już w kwietniu przystąpił do jego realizacji. Zaraz po sporządzeniu planów przez Bolesława Maleckiego, ówczesnego opiekuna Plant, ruszyły pra-

ce przygotowawcze: wytyczano ścieżki, kopano doły, odmierzano boiska, porządkowano stare chodniki i zakładano nowe. Rozpoczęto też sadzenie kilkudziesięciu tysięcy drzewek, otrzymanych od księcia Adama Lubomirskiego z Niżyńca; wykorzystano również drzewostan wystawy. Po całorocznej intensywnej pracy przy urządzeniu ogrodu, wybudowano boiska sportowe oraz sprowadzono najpotrzebniejszy sprzęt gimnastyczny. 31 sierpnia 1889 roku nastąpiło uroczyste otwarcie parku.

OPIS PARKU W CZASIE JEGO ZAKŁADANIA

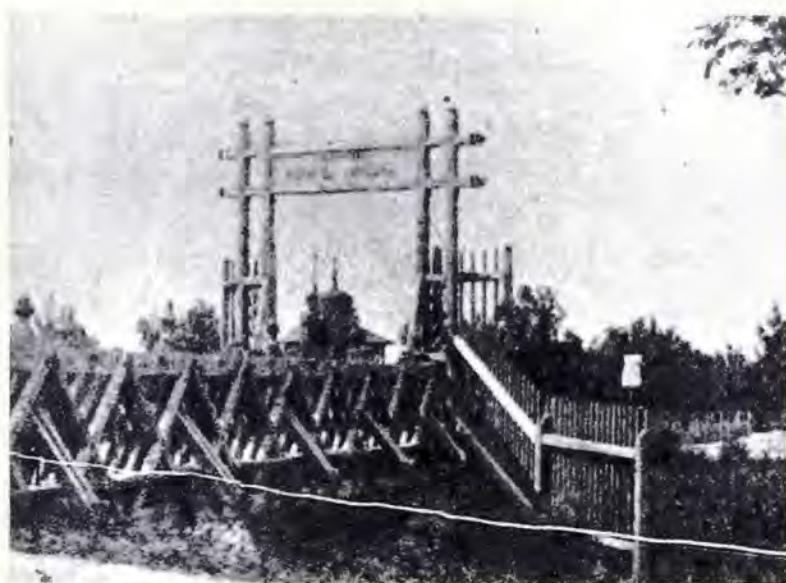
Plan parku przypominał kształtem trójkąt, którego podstawę wyznaczał dawny lewy brzeg Rudawy, płynącej wtedy wzdłuż Błoń (na odcinku obecnej al. 3 Maja). Lewy bok tego trójkąta graniczył z torem wyścigowym, a prawy stykał się z fortyfikacjami. Do parku wiodła tylko jedna droga — przez drewniany most na Rudawie. Na bramie wejściowej widniał napis: „Miejski Park Dr Jordana”. Przy wejściu znajdował się plan, ułatwiający poruszanie się po parku. Od bramy w linii prostej biegła aleja główna, długości 217 m i szerokości 9 m. Po prawej stronie tej alei, przy samym wejściu do parku, znajdował się nie-
duży domek dozorczy, po le-

Plan parku z 1894 r., rys. Jan Świerczyński

wej zaś stronie stały trzy tablice informacyjne, z których pierwsza polecała park zwiedzającej go publiczności, druga zawierała regulamin obowiązujący uczestników zabaw, trzecia zaś tablica, czarna, służyła do oznaczania początku zabaw i ćwiczeń w różnych porach roku.

Aleja główna dochodziła do koła o promieniu 23 m, stanowiącego punkt centralny parku i jedną z najważniejszych jego ozdób. Środek tego koła zajmowało okazałe drzewo otoczone klombami

Główna brama parku w połowie lat dziewięćdziesiątych XIX w.

krzewów, dookoła których biegła ścieżka. Przy ścieżce tej, wśród grabowego żywopłotu planowano umieścić na kamiennych postumentach 45 popiersi zasłużonych Polsce pisarzy, artystów i bohaterów narodowych. Ich wykonanie doktor Jordan zlecił trzem krakowskim rzeźbiarzom. W celu wyeksponowania popiersi, w części centralnej parku wykonano duży krąg, zwany „kołem pomnikowym”, przy którym miało stać 16 pomników, oraz siedem mniejszych kręgów, rozmieszczonych wokół dużego.

Osiem pierwszych rzeźb, dłuta Alfreda Dauna, stanęło w parku już w 1889 roku. Były to popiersia: historyka Polski i wybitnego męża stanu, Jana Długosza (1415 – 1480); najwybitniejszego poety polskiego renesansu, Jana Kochanowskiego (1530 – 1584); znakomitego męża stanu i polityka, hetmana wielkiego koronnego, Jana Zamoyskiego (1542 – 1605); kaznodziei nadwornego Zygmunta III, teologa i pisarza, znanego z traktatu politycznego „Kazania sejmowe...”, Piotra Skargi (1536 – 1612); wybitnego woźdza, wojewody ruskiego i hetmana polnego koronnego, uczestnika wojen z Kozakami, Tatarami i Moskwą oraz najeźdźcą szwedzkim (1655 – 1660), Stefana Czarnieckiego (1599 – 1665); hetmana wielkiego koronnego i wojewody ruskiego, pisarza i teoretyka wojskowości (zwycięstwo pod Obertynem, 1531), Jana Tarnowskiego (1488 – 1561); wybitnego astronoma, znanego całej

mu światu twórcy teorii heliocentrycznej, Mikołaja Kopernika (1473 – 1543); generała, przywódcy powstania narodowego 1794 roku, bohatera Polski i Stanów Zjednoczonych, Tadeusza Kościuszki (1746 – 1817).

W 1894 roku przy ścieżce w „kole pomnikowym” znajdował się już komplet 16 popiersi. Posągi te, wykonane w białym marmurze karraryjskim, były dziełem wspomnianego Alfreda Dauna oraz Tadeusza Błotnickiego i Michała Korpala; popiersie Konstantego Ostrogskiego (1460 – 1530), hetmana wielkiego litewskiego, zwycięzcy w bitwie pod Orszą (1514) wykonał Stanisław Lewandowski. Wszystkie pomniki rozmieszczone zostały w porządku chronologicznym, według dat śmierci przedstawianych przez nie osób. Obok już wymienionych, znajdowały się tam popiersia: Jana Karola Chodkiewicza (1560 – 1621), hetmana wielkiego litewskiego, wybitnego wodza i uczestnika wojen ze Szwecją (Kircholm 1605) i z Moskwą; Stefana Żółkiewskiego (1547 lub 1550?– 1620), hetmana polnego koronnego od 1588, hetmana wielkiego koronnego i kanclerza wielkiego koronnego od 1618, uczestnika wojen z Moskwą, Szwecją, Tatarami i Turkami, poległego w bitwie z Turkami pod Cecorą; Stanisława Jana Jabłonowskiego (1634 – 1702), wojewody ruskiego, hetmana wielkiego koronnego od 1682, walczącego z Kozakami, Moskwą i Szwecją, uczestnika kampanii chocimskiej (1673) i wyprawy

wiedeńskiej (1683); Augustyna Kordeckiego (1603 – 1673), przeora klasztoru paulinów w Częstochowie, w 1655 obrońcy klasztoru

przed Szwedami; Stanisława Konarskiego (1700– 1773), pisarza politycznego, publicysty i pedagoga, reformatora pijarskiego szkolnictwa, poety i dramaturga, prekursora polskiego oświecenia i założyciela Collegium Nobilium; Tadeusza Rejtana (1746 – 1780), posła nowogrodzkiego, na sejmie 1773 wsławionego dramatycznym sprzeciwem wobec rozbioru Polski; Stanisława Małachowskiego (1736 – 1809), marszałka Sejmu Czteroletniego 1788 – 92, członka stronnictwa patriotycznego i współtwórcy Konstytucji 3 maja, prezesa Rady Ministrów (potem senatu) Księstwa Warszawskiego, autora projektu oczynszowania chłopów; Józefa Poniatowskiego (1763 – 1813), bratanka Stanisława Augusta, generała, ministra wojny i naczelnego wodza Księstwa Warszawskiego, marszałka Francji, uczestnika wojny 1792, powstania 1794 i kampanii napoleońskich (1809, 1813).

Od tego koła — przywołującego na pamięć najpiękniejsze karty dziejów ojczystych — rozchodziło się siedem ścieżek do siedmiu kół mniejszych, z których każde planowano ozdobić czterema popiersiami. Kręgi te miały nosić nazwy grupowe popiersi na nich ustawionych, np.: hetmanów, królów, twórców, bohaterów narodowych. Również w 1894 roku stanęły tu dwa popiersia: Kazimierza Pułaskiego (1745 – 1779), generała, uczestnika konfederacji barskiej, bohatera Polski i Stanów Zjednoczonych (od 1777 walczącego o niepodległość Stanów Zjednoczonych (Legion Polski), poległego pod Savannah i Jana Henryka Dąbrowskiego (1755 – 1818), generała, twórcy Legionów i organizatora powstania w Wielkopolsce, uczestnika kampanii napoleońskich (1806 – 1807). Na prawo od środka alei głównej wiodła ścieżka do kamiennych schodków, którymi dochodziło się do zagłębienia (dawny staw) pokrytego bujną trawą. Takie same kamienne schodki prowadziły na wysepkę, na której wznosiło się na marmurowym cokole, otoczone wiązami, ustawione już wcześniej popiersie Tadeusza Kościuszki, zwrócone przodem w stronę kopca jego imienia.

W połowie alei głównej odchodziły od niej prostopadle dwie ścieżki. Pier-

wsza z nich prowadziła w prawo, na boisko krążnika, druga zaś w lewo, do altany otoczonej klombami świerkowymi, gdzie podczas festynów urządzanych w parku przegrywała muzyka. W pobliżu wznosił się obszerny drewniany pawilon pokryty papą, zwany pawilonem głównym. Opoдал widać było mniejszy budynek, zwany dzwonnica, gdyż z jego szczytu dzwonek ogłaszał początek, zmianę bądź zakończenie zabaw i ćwiczeń oraz zamknięcie ogrodu. W budynku tym mieściła się także pracownia, w której wyrabiano nowe i naprawiano stare przyrządy gimnastyczne.

Centralna część parku, okolice alei i pomników, była przeznaczona dla przechadzających się, resztę zajęły boiska do zabaw i ćwiczeń młodzieży. Boiska te ciągnęły się wokół ogrodu i począynając od lewej strony od wejścia oznaczone były numerami od I do XII.

DZIAŁALNOŚĆ PARKU JORDANA. JORDANOWSKA KONCEPCJA WYCHOWANIA DZIECI I MŁODZIEŻY

Park ten prowadził codzienną działalność wychowawczą, kierowaną osobiście przez dra Jordana i zarząd parku, nadzorujący pracę przewodników, czyli wychowawców rekrutujących się spośród młodzieży akademickiej, wybieranych osobiście przez Profesora. Zadaniem kierownictwa parku było opracowanie harmonogramu gier, zabaw i ćwiczeń gimnastycznych, a także czuwanie nad ich właściwą realizacją. Trzeba podkreślić, że dr Henryk Jordan dokonał przełomu w polskim systemie wychowawczym, przez podniesienie rangi wychowania fizycznego i dostrzeżenie w rozwoju fizycznym jednego z głównych czynników, kształtujących osobowość młodego człowieka.

Ćwiczenia dziewcząt na błędniku czyli ślimaku, wg akwareli Michała Pocięchy

Koncepcja wychowania przyjęta przez dra Jordana reprezentowała lekarski punkt widzenia. Została sformułowana w oparciu o właściwości rozwoju człowieka i w aspekcie potrzeb z tym związanych. Za jedną z podstawowych potrzeb życiowych dziecka

uznał dr Jordan potrzebę ruchu, której zaspokojenie warunkuje w dużym stopniu prawidłowy rozwój całego organizmu. Rozwój i zdrowie młodzieży wymaga spędzania codziennie przynajmniej dwóch godzin na świeżym powietrzu, poświęcając ten czas na ćwiczenia fizyczne, zabawy i gry ruchowe. Dr Jordan sądził, że przez właściwą organizację czasu wolnego młodzieży można ograniczyć ujemne skutki przeciążenia programów szkolnych i upowszechnić prowadzenie higienicznego trybu życia.

Konsekwencją takiego podejścia było uwzględnienie wszystkich sfer osobowości dziecka, na jakie może i powinien oddzia-

Uczennice szkoły powszechnej ćwiczące na tzw. koniu; początek XX w.

ływać wychowawca, mający na celu dobro swojego wychowanka i troskę o jego przyszłość. Stąd też za podstawę realizowanego w parku programu wychowawczego przyjęto wychowanie zespołowe, łącząc je z wychowaniem indywidualnym każdego młodego człowieka. W wychowaniu indywidualnym zaś kładziono szczególny nacisk na rozwijanie sprawności fizycznej i w oparciu o tę zasadę prowadzono wszechstronne oddziaływanie pedagogiczne w dziedzinach wychowania moralnego, umysłowego, es-

tetycznego, patriotycznego i politechnicznego. Całokształt pracy pedagogicznej dra Jordana, prowadzonej w tym parku, złożył się na powstanie jednolitego stylu i systemu wychowawczego. Podstawę tego systemu stanowiła koncepcja zabawy. Zdaniem dra Jordana nie ma potrzeby wyznaczania ścisłych granic między zabawą a gimnastyką. Obie spełniają przecież identyczny cel, różnią się natomiast sposobem jego osiągnięcia.

W parku znajdowało się wówczas 14 boisk (dwanaście z nich było numerowanych) o różnorodnych kształtach i rozmiarach, w zależności od tego, do jakich ćwiczeń i gier były przeznaczone. Przyrządy gimnastyczne, na których ćwiczyła młodzież, spełniały najnowsze ówczesne światowe wymagania higieniczno-zdrowotne. Bawiono się w wiele ciekawych gier i zabaw, które dziś uległy już zapomnieniu, a z pewnością i obecnie cieszyłyby się popularnością wśród najmłodszych, m.in.: rzucanie krążkiem, oszczepem, strzelanie z łuku, pochody na szrudłach itp. Były też gry, w których obie strony ubiegały się o zwycięstwo („dzień i noc”, „chiński mur”, piłka nożna, tenis, krykiet i krokiet itp.) oraz zabawy, w których nie było zwycięzców ani zwyciężonych („kot i mysz”, „lis z jamy”, „jastrzębie i kury”). Starano się wprowadzać takie zabawy, które dzieciom łatwo było zapamiętać i powtarzać w czasie wycieczek i innych spotkań poza parkiem, bez żadnych przyrządów.

Wszystkie zajęcia w parku były starannie zaplanowane i dobrze zorganizowane. Ustalony i konsekwentnie realizowany był również porządek przy zabawach i ćwiczeniach. Zajęcia w parku rozpoczynały się i kończyły punktualnie. Rozpoczęciu zajęć towa-

rzyszył zawsze śpiew pieśni patriotycznych, co miało, zdaniem dra Jordana, znaczący wpływ na wyrobienie poczucia jedności i solidarności wśród wychowanków. Ponadto prowadzono naukę śpiewu chóralnego, uznając tę formę oddziaływania wychowawczego za bardzo wartościową. W parku obowiązywały mundurki, specjalnie przygotowane dla młodzieży przychodzącej tu na zajęcia, po uprzednim zapisaniu się do odpowiedniej grupy. Wszystkie zabawy kończyły się na odgłos dzwonka. Zastępy maszerowały ze śpiewem przed pawilon główny, skąd uczestnicy zajęć rozchodzili się do domów.

W miesiącach letnich uczestnicy zajęć mogli korzystać z kąpeli natryskowych. Zarząd parku dbał także o dożywianie dzieci, zapewniając im szklankę mleka i bułkę. W ten sposób odbywały się zajęcia od maja aż do października. Najwyższa jednak frekwencja przypadła zawsze na miesiące wakacyjne.

Dla popularyzacji działalności parku oraz zwiększenia motywacji do udziału w zajęciach, dr Jordan organizował „wielką zabawę ogrodową”, połączoną z pokazem dorobku sportowego swoich wychowanków oraz z wręczaniem licznych nagród i wyróżnień.

Było to jednocześnie wielkie święto sportowe, kończące się zazwyczaj pokazem ćwiczeń wojskowych i popisem chóru.

Trzeba bowiem dodać, że wychowanie patriotyczne w parku łączył dr Jordan z przeprowadzaniem specjalnych ćwiczeń wojskowych dla młodzieży męskiej, co miało szczególne znaczenie i wymiar wychowawczy w ówczesnej sytuacji zaboru. Ponadto, kształtując postawy świadomości narodowej, w programie zajęć w parku dr Jordan uwzględnił także naukę historii ojczyzny, w formie krótkich pogadanek u stóp pomników sławnych artystów, poetów i bohaterów narodowych, które w liczbie 45 ustawił ostatecznie w jego centralnej części.

Dr Jordan zorganizował dla swych wychowanków także ogródek doświadczalny kwiatowo-warzywny, a w okresie zimowym otwierał pracownię stolarską i tokarską, kładąc nacisk na budzenie szacunku do pracy fizycznej i zainteresowanie zawodami oraz

umiejętnościami praktycznymi. Chciał ułatwić młodzieży zrozumienie podstawowych procesów produkcji oraz jedności pracy fizycznej z umysłową, a przez to zrozumienie potrzeby łączenia teorii z praktyką. Praca fizyczna, jego zdaniem, wyrabiała też praktyczność i samodzielność myślenia oraz uczyła porządku i dokładności.

Do równie wartościowych form oddziaływania wychowawczego na młodzież należały festyny kościuszkowskie, konkursy i przedstawienia, organizowane zarówno w parku, jak i poza nim. Liczne wyjazdy i wycieczki za miasto budziły umiłowanie piękna ojczyźnego krajobrazu.

Istotnym elementem wychowania moralnego w parku Jordana było uczenie poszanowania własności społecznej, polegające na trosce o urządzenia sportowe oraz utrzymywanie czystości i porządku w parku, a także kształcenie siły i hartu woli, w połączeniu z umiejętnością życia zespołowego.

Jordan rozwijał również postawę estetyczną swych wychowanków, kierując ich uwagę nie tylko na piękno przyrody i sztuki, ale także budząc w nich czynną, twórczą postawę wobec piękna. Celowi temu służył wspomniany śpiew chóralny, organizowanie licznych występów artystycznych oraz poznawanie pamiątek historycznych Krakowa (np. Wawelu, Kopca Kościuszki i innych miejsc).

Dzięki niezwykle ujmującej osobowości oraz umiejętności stosowania właściwych w danej sytuacji metod wychowawczych,

dr Jordan w swej pracy pedagogicznej wśród dzieci i młodzieży osiągał zawsze bardzo dobre rezultaty. Ciągłe też nadzorował i troszczył się o swój park, bywając w nim prawie codziennie. In-

teresował się wszystkim, co tam się działo, obserwował bawiące się i ćwiczące dzieci, dbał o sprzęt parkowy, doradzał w wykony-

waniu ćwiczeń; nigdy nie ganił, często chwalił. Kładł nacisk na wysoki poziom zajęć w parku. Poprzez dobór odpowiednich przewodników, jak i poprzez doskonałą pod każdym względem organizację działalności wychowawczej parku, chciał dr Jordan wpoić swoim młodym wychowankom podstawowe zasady tego, co dziś nazywamy prakseologią społeczną. Do podstawowych środków pedagogicznego oddziaływania doktora Jordana na wychowanków należał przede wszystkim przykład jego własnego życia, posiadany wielki takt pedagogiczny, optymizm, systematyczność i zmysł organizacyjny, a także talent przekonywania i zjednywania sobie wychowanków. Dzięki zaletom swego charakteru dr Jordan mógł stawiać wychowankom wysokie wymagania. Wszystkie formy i metody oddziaływania na młodzież opierał na czytelnych i konsekwentnych zasadach moralnych. Będąc mistrzem pedagogicznym, mistrzostwem swym umiał podbijać serca młodego pokolenia.

POMNIKI W PARKU DO ROKU 1907

W ostatnich latach XIX wieku park odwiedziła dwukrotnie klęska powodzi. W tym też okresie wybuchł pożar pawilonu głównego. Mimo przeciwności losu park nadal był starannie utrzymany i stale się rozwijał.

Sukcesywnie ustawiano w parku kolejne pomniki. W 1901 roku było ich tu 32, a w roku śmierci doktora Jordana (1907) już 45 popiersi. Obok wcześniej wymienionych stanęły popiersia: Juliana Ursyna Niemcewicza (1758-1841), pisarza i publicysty, działacza Stronnictwa Patriotycznego, współredaktora „Gazety Narodowej i Obcej”, sekretarza T. Kościuszki i członka Rządu Narodowego (1831); Adama Mickiewicza (1798 – 1855), największego poety polskiego, romantyka, rzecznika radykalnych idei społecznych i narodowowyzwoleńczych, także mesjanistycznych; Adama

Asnyka (1838-1897), poety, twórcy liryki refleksyjnej, rzecznika rozbudowy szkół ludowych, szczególnie na terenach zamieszka-nych przez ludność mieszaną pod względem narodowym; Józefa Bema (1794 – 1850), generała, bohatera walk w powstaniu 1830 – 31, rewolucji 1848 w Wiedniu, dowódcy rewolucyjnych wojsk węgierskich 1848 – 49, a następnie w armii tureckiej; Marcina Borelowskiego „Lelewela” (1829 – 1863), pułkownika w powsta-niu 1863, z zawodu rzemieślnika, naczelnika wojennego na Pod-łasiu i Lubelszczyźnie; Tadeusza Czackiego (1765 – 1813), dział-acza gospodarczego i oświatowego, historyka i współzałożyciela Towarzystwa Przyjaciół Nauk (1800) oraz założyciela Liceum Krzemienieckiego (1805); Adama Czartoryskiego (1734 – 1823), pisarza i rzecznika reform, komendanta Szkoły Rycerskiej i czło-nka Komisji Edukacji Narodowej, autora programu dla tworzące-go się teatru polskiego; Elżbiety Drużbackiej (ok. 1696 – 1765), poetki, autorki wierszy religijnych, opisowych, refleksyjnych i sa-tyrycznych oraz przerabianych z francuskiego wierszowanych romansów; Artura Grottgera (1837 – 67), rysownika i malarza, jednego z najwybitniejszych artystów polskich XIX w.; Józefa

Hauke-Bosaka (1834 – 1871), gene-rała, dowódcy w powstaniu 1863, naczelnika wojennego w wojewódz-twie krakowskim i sandomierskim, zwolennika programu radykalno – demokratycznego, poległego w woj-nie francusko-pruskiej dowodzącego I brygadą francuskiej Armii Wogezów; Fryderyka Chopina (1810 – 49), słyn-nego pianisty, najwybitniejszego kompozytora polskiego, genialnie łączącego w swych utworach narodo-we i ludowe tradycje muzyki polskiej z osiągnięciami muzyki romantyzmu;

Klementyny z Tańskich Hoffmanowej (1798 – 1845), pisarki i pedagoga, inicjatorki polskiej literatury dziecięcej, redaktora „Rozrywek dla dzieci”, autorki powieści głównie historyczno–obyczajowych; Zygmunta Krasińskiego (1812 – 59), dramatopisarza i poety,

twórcy historyzoficznego dramatu w polskim romantyzmie; Joachima Lelewela (1786 – 1861), historyka, numizmatyka i bibliotekarza, profesora Uniwersytetu Wileńskiego i Warszawskiego, działacza Towarzystwa Patriotycznego, członka Rządu Narodowego w powstaniu 1830 – 31, przewodniczącego emigracyjnego Komitetu Narodowego Polskiego, założyciela Zjednoczenia Emigracji Polskiej; Teofila Lenartowicza (1822 – 1893), poety i rzeźbiarza, od 1849 na emigracji, autora utworów inspirowanych ludową liryką, poematów religijnych i historycznych oraz wierszy dla dzieci; Karola Libelta (1807 – 1875), filozofa i estetyka, działacza społeczno–politycznego i publicysty, jednego z głównych przedstawicieli tzw. filozofii narodowej, podkreślającego narodowy charakter i społeczne funkcje sztuki, w okresie Wiosny Ludów członka Komitetu Narodowego Poznańskiego i Dyrekcji Głównej Ligi Polskiej; Karola Marcinkowskiego (1800 – 46), działacza społecznego w Wielkopolsce, lekarza i propagatora pracy organicznej, organi-

zatora Towarzystwa Pomocy Naukowej i inicjatora budowy bazaru polskiego w Poznaniu (hotel, sklepy, warsztaty); Jana Matejki (1838 – 1893), najwybitniejszego przedstawiciela polskiego malarstwa historycznego XIX wieku, najbardziej znanego z monu-

mentalnych, patriotycznych obrazów z dziejów Polski; Maurycego Mochnackiego (1803 lub 1804 – 1834) działacza politycznego, publicyisty oraz krytyka literackiego i muzycznego, pianisty, przedstawiciela rewolucjonizmu szlacheckiego, członka przysiężenia P. Wysockiego, jednego z organizatorów i przywódców Towarzystwa Patriotycznego w powstaniu 1830–31; Stanisława Moniuszki (1819 – 72), kompozytora i twórcy opery narodowej oraz liryki pieśniarskiej, którego twórczość opiera się na polskich tradycjach narodowych i ludowych; Wincentego Pola (1807 – 1872), poety, etnografa i profesora pierwszej w Polsce katedry geografii na Uniwersytecie Jagiellońskim, członka Akademii Umiejętności; Stanisława Skarbkę (1780 – 1848), fundatora i dyrektora teatru we Lwowie (otwarciu 1842), także fundatora działającego w latach 1875 – 1939 Instytutu Dobroczynności (dla ubogich i sierot) w Drohowyżu; Juliusza Słowackiego (1809 – 49), największego obok Adama Mickiewicza poety polskiego romantyzmu, twórcy

polskiego dramatu romantycznego; Józefa Sowińskiego (1777 – 1831), generała, uczestnika powstania 1794 i kampanii napoleońskich, który zginął na Woli w obronie Warszawy, w powstaniu 1830 – 31; Stanisława Staszica (1755 – 1826), uczonego, filozofa, działacza i pisarza politycznego, księdza, rzecznika reform społecznych w okresie Sejmu Czteroletniego, po rozbiorach działacza gospodarczego i organizatora życia naukowego; Jędrzeja Śniadeckiego (1768 – 1838), chemika, lekarza, biologa, filozofa oraz profesora chemii i medycyny w Szkole Głównej Litewskiej i w Akademii Medycznej w Wilnie, twórcy polskiego słownictwa chemicznego i autora pierwszego podręcznika chemii, również pioniera wychowania fizycznego w Polsce.

PARK JORDANA PO ŚMIERCI SWEGO ZAŁOŻYCIELA

Jednak po śmierci założyciela, odkąd w 1907 roku park dostał się pod wyłączny zarząd gminy miasta Krakowa, zaczął stopniowo zmieniać swój wygląd i działalność, która, niestety, powoli zamierała. Jeszcze w 1914 roku, w 25. rocznicę założenia ogrodu, pośrodku koła pomnikowego ustawiono na granitowym cokole brązowe popiersie doktora Henryka Jordana, ufundowane przez społeczeństwo Krakowa, a wykonane według projektu Jana Szczepkowskiego.

I WOJNA ŚWIATOWA

Funkcjonowanie parku formalnie przerwane zostało wraz z wybuchem pierwszej wojny światowej. Kwaterujące w Krakowie wojsko austriackie zniszczyło boiska, zieleńce i drzewostan. Przypuszcza się, że w tym okresie uległy dewastacji także niektóre popiersia i postumenty.

OKRES MIĘDZYWOJENNY

W 1928 roku 36 pomników zostało zniszczonych przez nieznaną sprawców, co spowodowało zmiany w ich ustawieniu. Z niewiadomych natomiast powodów pierwotne postumenty zostały zastąpione nowymi, o uproszczonej formie oraz gorszych proporcjach; szesnaście takich postumentów zachowało się do dzisiaj. Prawdopodobnie w tym samym czasie wymieniono też postument pod popiersiem Tadeusza Kościuszki. Jeszcze w 1930 odrestaurowano 15 popiersi, a w następnym — dalszych 5.

II WOJNA ŚWIATOWA

Czas drugiej wojny światowej okazał się dla parku jeszcze gorszy. Na bramie parku Jordana widniał wówczas napis: „Nur für Deutsche”. Urządzać kompleks stadionów dla Hitler-Jugend,

Niemcy wykopali drzewa w parku i przesadzili je w pobliże stadionu. Piękny starodrzew wycięty został niemal w całości, zaś

marmurowe popiersia polskich bohaterów narodowych okupanci zamierzali zużyć jako materiał na bieżnie sportowe. Ich ocalenie jest zasługą właściciela zakładu kamieniarskiego, byłego wychowanka doktora Jordana, Franciszka Łuczywo, który wykupił od Niemców 22 popiersia bohaterów narodowych oraz pomnik Profesora. Pozostały sprzęt i urządzenia parku, m. in. budynki oraz boiska, doszczętnie wówczas zdemolowano i przekształcono cały teren na park publiczny, dostępny tylko dla Niemców. Jak

by tego było mało, zimą roku 1939/40 przemarzł krąg żywotników, zastąpiony później szpalerem grabowym.

OKRES PRL (1945-1990)

Po zakończeniu drugiej wojny światowej Franciszek Łuczywo zgłosił władzom miejskim gotowość oddania uratowanych popiersi. Władze przyjęły jednak tylko niektóre pomniki, pozostałe uznając za nieodpowiednie do eksponowania. Odtworzono wówczas, na wzór dawnego założenia, centralne koło pomnikowe, w którym umieszczono 12 popiersi na starych postumentach.

Dopiero w latach sześćdziesiątych odtworzono brakujące 4 popiersia w kole pomnikowym. Wykonane zostały przez rzeźbiarki: Zofię Balcerowicz-Dzielińską i Danutę Dzielińską. Pozostałe 8 ocalałych pomników ustawiono na nowych postumentach przy bocznej alejce parku. Były to popiersia m. in.: Mikołaja Kopernika, Tadeusza Rejtana, Piotra Skargi i Augustyna Kordeckiego.

Pięćdziesiąta rocznica śmierci Henryka Jordana stała się okazją do zawiązania Obywatelskiego Komitetu Obchodów Uroczystości Jordanowskich. W lutym 1957 roku utworzono Towarzystwo Parku im. dra Henryka Jordana, którego zasadniczym celem było poruszenie krakowskiej opinii publicznej i zmobilizowanie jej do ratowania parku. Pomimo trudności, natychmiast przystąpiono do systematycznego, trwającego do chwili obecnej, odtwarzania substancji parku. Niestety, nie udało się uratować zabytkowej Jordanówki, która spłonęła w 1967 roku. W 1989 roku, z okazji stulecia parku, udało się odrestaurować wszystkie 26 ocalałych pomników.

OSTATNIE LATA W PARKU JORDANA

Obecnie park, w porównaniu z pierwotnym planem, zasadniczo zmienił swój wygląd. Jego układ kompozycyjny — drzewostan i komunikacja wewnętrzna — ma charakter swobodny, krajobrazowy, przy czym fragment wejściowy (aleja główna z rondem przetrwała do dnia dzisiejszego bez większych zmian) nosi cechy rozwiązania neoklasycystycznego.

W 1992 roku utworzona została Fundacja im. dra H. Jordana, której celem jest pozyskiwanie środków dla wspierania ciągłości i rozwoju tradycji jordanowskiej. W 1994 r. fundacja uzyskała prawo do dysponowania budynkiem Jordanówki wraz z jego najbliższym otoczeniem. Podjęto wówczas inicjatywę ustawienia w parku pomników z cyklu „Wielcy Polacy XX wieku”. Powiększenie grona wielkich Polaków, uhonorowanych nowo ustawianymi w parku popiersiami, jest możliwe dzięki wytyczeniu dodatko-

wych ścieżek od alei głównej, które prowadzą do tzw. Alei Wielkich Polaków XX wieku.

ARCHITEKTURA PARKU

Przy wejściu głównym do parku, od strony Alei 3 Maja, znajduje się granitowa tablica z wypukłym napisem: „Park imienia dr. Henryka Jordana”, cytatem słów doktora: „Zabawy fizyczne na świeżym powietrzu są znakomitym środkiem do wyrabiania i utrzymania sił żywotnych oraz zdrowia” i datą „Maj 1889”. Tablicę ozdobioną trzema płaskorzeźbami, przedstawiającymi motyw wieży z blankami, Twardowskiego na kogucie oraz Lajkonika, zaprojektowała Irena Gerard, artystka malarka.

Zespół pomników w parku obejmuje obecnie 33 popiersia, na kamiennych postumentach, ustawione w trzech miejscach: 16 w kręgu centralnym z popiersiem doktora Jordana pośrodku, 8 popiersi na trawniku wzdłuż alejki bocznej, biegnącej na wschód od kręgu centralnego i 8 przy niedawno wytyczonych ścieżkach, prowadzących z alei głównej.

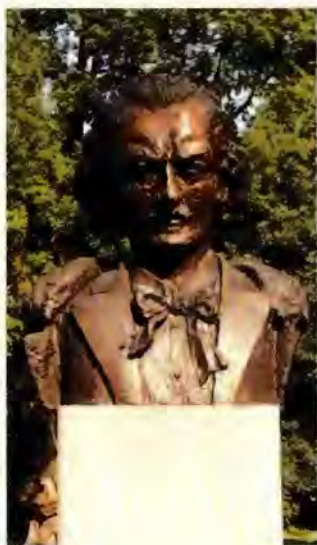
Krąg centralny parku składa się z dwóch kolistych alejek, połączonych ze sobą ośmioma drózkami, pomiędzy którymi znajdują się trawniki z klombami kwiatowymi. Cały krąg otacza szpaler grabowy, przerwany w miejscach wylotu czterech alejek głównych. W szpalerze wycięte są nisze, w których usytuowano parami 16 popiersi, zwróconych frontem do środka kręgu. Są to popiersia: Jana Długosza, Stefana Czarnieckiego, Józefa Poniatowskiego, Kazimierza Pułaskiego, Artura Grottgera, Joachima Lelewela, Jana Kochanowskiego, Jana Ursyna Niemcewicza, Fryderyka Chopina, Jana Matejki, Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Stanisława Staszica, Hugona Kołłątaja. Pośrodku kręgu, w centrum okrągłego trawnika stoi uratowany pomnik założyciela parku (do niedawna jedyne brązowe popiersie w parku, a obecnie jedno z ośmiu). Na przedniej części cokołu widnieje napis: „Henrykowi Jordanowi wdzięczni rodacy 1842 – 1907”, na tylnej zaś — „Żeś o siły i zdrowie/ młodzieży serdecznie/ się troszczył nie/ szczędząc mienia/ i trudu błogosławić/ Ci będą przyszłe/ pokolenia narodu. MCMXIV FORTES CREANTUR FORTIBUS ET BONIS”.

Natomiast wchodząc do parku od strony ul. Reymonta, naprzeciwko DŚ Nawojka, w bocznej alejce mijają się kolejno popiersia: Mikołaja Kopernika, Tadeusza Rejtana, Piotra Skargi, Augustyna Kordeckiego, Jana Tarnowskiego, Konstantego Ostrogskiego, Józefa Hauke-Bosaka i Zygmunta Krasińskiego. Wszystkie te popier-

sia, wykonane z białego marmuru, mają wyryte napisy na podstawach: od frontu imię i nazwisko, natomiast z boków — datę urodzenia i śmierci sportretowanej osoby. Na niektórych popiersiach są również daty ich wykonania oraz sygnatury artystów.

W tzw. Alei Wielkich Polaków, jako pierwsze nowe, ustawiono w roku 1999 popiersie kardynała Stefana Wyszyńskiego (1901 – 1981), prymasa Polski (od 1948 r.), zwanego „Prymasem Tysiąc-

lecia”, autora wielu prac z zakresu nauki społecznej Kościoła, więzionego w latach 1953 – 56. Popiersie tego wybitnego kapłana i męża stanu, który przyczynił się do zachowania niezależności polskiego Kościoła, zagrożonej przez system komunistyczny, który wielokrotnie występował w obronie praw człowieka i narodu, a którego autorytet moralny odegrał istotną rolę w łagodzeniu napięć i konfliktów społecznych w Polsce, m. in. w latach 1980 – 81, zostało odkute w piaskowcu przez Macieja Zychowicza.

Ostatnio wytyczono łącznie siedem nowych, mniejszych ścieżek, które pro-

wadzą do 8 popiersi. Od wejścia głównego od strony Alei 3 Maja są to kolejno popiersia: Marii Skłodowskiej Curie (1867 – 1934), wybitnej Polki, naukowca, która została za swe odkrycia i badania w dziedzinie chemii uhonorowana dwukrotnie Nagrodą Nobla, autorstwa Piotra Ochelskiego (jedyne popiersie kobiety, jakie znajduje się obecnie w parku); Ignacego Jana Paderewskiego (1860 – 1941), pianisty światowej sławy, kompozytora i polityka, autorstwa również Piotra Ochelskiego; zachowany pomnik Tadeusza Kościuszki pośrodku okrągłego trawnika, dookoła którego biegnie wyasfaltowana alejka, obsadzona na zewnątrz młodymi lipami; marszałka Józefa Piłsudskiego (1867 –

1935), twórcy niepodległej Polski i wybitnego polityka, autorstwa Stefana Dousy.

Po drugiej stronie alei głównej, wracając od kręgu centralnego, obejrzyć można kolejno popiersia: księdza Jerzego Popiełuszki (1947 – 1984), będącego symbolem odwagi myśli i czynu, za którą przyszło mu w czasach reżimu komunistycznego zapłacić męczeńską śmiercią, autorstwa Stefana Dousy; wspomniany pomnik kardynała Stefana Wyszyńskiego; następnie popiersie najwybitniejszego Polaka, Ojca

Świętego Jana Pawła II (1920 – 2005), wykonane również przez Stefana Do-
usę; i ostatnie w tym szeregu — księ-
cia kardynała Adama Stefana Sapiehy
(1867 – 1951), który (po wyjeździe pry-
masa Augusta Hlonda za granicę we
wrześniu 1939 roku) był ostoją oporu
polskiego Kościoła i narodu wobec oku-
panta. Popiersie to jest autorstwa Jana
Sieka i, jak większość nowych, zostało
odlane w brązie.

BUDYNKI, BOISKA I INNE URZĄDZENIA PARKU

Na terenie parku Jordana znajduje się obecnie kilka budynków. Obiektem dominującym jest Jordanówka (popularnie zwana „okrągłakiem”), usytuowana po lewej stronie od wejścia głównego, w miejscu zburzonego w roku 1967 pawilonu o tej samej nazwie. Jest to budynek parterowy, całkowicie podpiwniczony, z płaskim dachem. Okrągła forma pawilonu posiada wokół zadaszenie, służące jako schronienie w razie nagłego deszczu. Powierzchnia użytkowa tego pawilonu (parter) wynosi 359 m kwadratowych. Jordanówka jest czynna od 9.00 do zmroku. Mieści się w niej kawiarnia oraz pokoje biurowe Towarzystwa Parku i siedziba Fundacji. Całość uzupełnia hall wejściowy z szatnią i toaletami oraz zaplecze magazynowe kawiarni z częścią socjalną dla personelu, znajdujące się w piwnicy budynku. Podpiwniczenie pawilonu posiada również oddzielne, dostępne z zewnątrz od strony boisk pomieszczenie, które obecnie zajmuje Galeria i Izba Pamięci im. dr. H. Jordana.

Opodal, po przeciwnej stronie alei głównej, usytuowany jest parterowy budynek, w którym znajdowały się biura Krakowskiej

Dyrekcji Zieleni i zaplecze dla pracowników, opiekujących się zielenią parku. Po przeniesieniu tej instytucji w inne miejsce, mieściło się tam Fitness Studio, prowadzące działalność całkowicie skomercjalizowaną. Obecnie budynek ten jest siedzibą Klubu Sportowego Cracovia, co stanowi nawiązanie do dawnej tradycji, według której właśnie w parku Jordana rozegrano pierwszy mecz piłkarski na ziemiach polskich.

W części zachodniej parku, od strony Alei 3 Maja, w pobliżu sadzawki, stoi parterowy pawilon Ośrodka Sportu i Rekreacji „Krakowianka”, z wypożyczalnią sprzętu sportowego, szatnią i bufetem, czynnymi jedynie w sezonie letnim.

W pobliżu wejścia do parku od strony ul. Reymonta znajduje się pawilon mini-baru „Tik – Tak”, trzeci na terenie parku Jordana obiekt świadczący usługi gastronomiczne. Na placu obok zainstalowano karuzele, huśtawki i zjeżdżalnie dla najmłodszych. W budynku „Tik – Taka” mieści się także Towarzystwo Rozwoju Parku im. dr. Henryka Jordana, dbające o utrzymanie placów zabaw.

Pozostałą powierzchnię parku przeznaczono na boiska, place zabaw, łąki i alejki spacerowe. U podnóża góry saneczkowej wyasfaltowano wąskie ścieżki rowerowego miasteczka komunikacyjnego. W pobliżu dość długo istniało zbudowane z drewnianych

pali miasteczko indiańskie, a dzisiaj stoją dwie nowe zjeżdżalnie, dla małych i większych dzieci.

Równoległe do Alei 3 Maja, za „okrągłakiem” w stronę zachodu, ciągną się tereny sportowe parku. Są tutaj cztery boiska asfaltowe (dwa do koszykówki i dwa do siatkówki). W tym rejonie parku urządzono w ostatnich latach rampę dla rolkarzy. W pobliżu boisk jest też trasa ścieżki zdrowia.

Po przeciwnej stronie wejścia głównego, także równoległe do Alei 3 Maja rozpoczęto przed kilkoma laty prace nad kolistym boiskiem, ale ostatnio teren ten przeznaczony został na polanę.

Park im. H. Jordana objęty jest ochroną prawną i wpisany do wojewódzkiego rejestru zabytków.

WSPÓŁCZESNA DZIAŁALNOŚĆ PARKU I PERSPEKTYWY JEGO ROZWOJU

Dzisiaj park Jordana jest parkiem miejskim, gdzie obowiązuje następujący regulamin:

„Regulamin Parku im. dr. H. Jordana

Rada Miasta Krakowa ustanowiła Park im. dr. H. Jordana Parkiem Miejskim w trosce o zdrowie mieszkańców Krakowa oraz dla ochrony zieleni i walorów krajobrazowych miasta.

Uwadze odwiedzających poleca zasady regulaminu korzystania z parku, aby te szczytne cele mogły być spełnione.

Teren parku służy do wypoczynku oraz aktywnej rekreacji w miejscach do tego przeznaczonych.

Park jest otwarty : w sezonie wiosenno–letnim od 1 kwietnia do 31 października w godz. 6.00-22.00, w sezonie jesienno–zimowym od 1 listopada do 31 marca w godz. 6.00-20.00.

Na obszarze parku obowiązuje zakaz:

- Zaśmiecania terenu,
- Niszczenia i uszkodzania roślinności oraz rozkopywania gruntu,
- Pozostawiania palących się przedmiotów oraz palenia ognisk bez zgody administratora,
- Powodowania hałasu, a także używania sprzętu nagłaśniającego bez zgody administratora,
- Używania materiałów pirotechnicznych, wybuchowych i szkodliwych substancji chemicznych,
- Wjazdu wszelkich pojazdów bez zgody administratora (oprócz rowerów),
- Prowadzenia psów bez kagańca i bez smyczy,
- Handlu i usług bez zezwolenia administratora parku,
- Umieszczania bez zgody administratora tablic, napisów oraz ogłoszeń,
- Organizowania imprez bez zgody administratora,
- Spożywania napojów alkoholowych,
- Niszczenia i uszkodzania urządzeń, budynków i budowli parkowych,
- Jazdy na rowerach poza wyznaczonymi trasami,
- Palenia tytoniu.

Obowiązki administratora terenu pełni: Zarząd Gospodarki Komunalnej w Krakowie, ul. Centralna 53 F.

Podstawa prawna: Uchwała Rady Miasta Krakowa Nr LXX/694/97 z dnia 29 stycznia 1997”.

W ostatnich latach, przy okazji stawiania kolejnych pomników, organizowane są okolicznościowe wystawy w Galerii im. dra

H. Jordana, mieszczącej się w piwnicach Jordanówki. M.in. odbyły się już wystawy: „Prymas Tysiąclecia”, „Ojciec Święty na krakowskich Błoniach”, „Małopolska w hołdzie księdzu Jerzemu”, „Ro-

dzina Sapiehów”. Warto dodać, że planuje się ustawienie w parku kolejnych popiersi. Przewiduje się też dalsze porządkowanie przestrzeni parkowej i pełniejszą jego rewaloryzację.

Na polanach w pobliżu Alei Wielkich Polaków od kilku lat rocznie tworzone są tzw. pola nadziei, którym towarzyszy zbieranie funduszy dla Krakowskiego Hospicjum św. Łazarza.

Niestety, choć nadal piękny i dużo większy niż pierwotnie, park Jordana zmienił całkowicie swój charakter. Mimo że od 1957 roku działa Towarzystwo Parku im. dr. Henryka Jordana, czyniące starania o powrót do tradycji jordanowskich, a od roku 1992 istnieje Fundacja Parku im. dr. Jordana, której zadaniem jest pozyskiwanie środków na ten cel, i dodatkowo powstało Towarzystwo Rozwoju Parku, nigdy dotąd nie wznowiono tu codziennej działalności wychowawczej. Po alejkach parkowych kursuje pociąg (płatny), a w pobliżu miasteczka komunikacyjnego w sezonie letnim pojeździć można samochodzikami lub poskakać na tzw. balonie dmu-

chanym. Organizowane zaś okazjonalnie zajęcia sportowe i imprezy kulturalno–rekreacyjne o charakterze masowym, sprzyjają jedynie sporadycznym kontaktom z parkiem. W ubiegłym roku w sezonie letnim Muzeum Historyczne Miasta Krakowa podjęło ciekawą akcję organizowania pogadarek dla najmłodszych o historii Polski właśnie na terenie parku Jordana, jednak wciąż przestrzeń edukacyjna tego najbardziej lubianego i popularnego wśród krakowian parku nie jest w pełni doceniana i wykorzystywana.

SZATA ROŚLINNA

Szata roślinna parku jest dziś znacznie zróżnicowana. Większą część ogrodu stanowią dawne tereny parkowe (od strony południowej i wschodniej) z przewagą starodrzewu, o różnym wieku i zwarciu. Natomiast w części północno–zachodniej, dołączonej do parku znacznie później, znajdują się otwarte polany trawiaste.

Park im. dra Henryka Jordana został założony u zbiegu dolin dwóch rzek — Wisły i Rudawy, z naturalnym dla niego zbiorowiskiem roślinnym łągów (wiązy, jesiony i olchy są charakterystyczne dla rzek małych, a topole i wierzby dla rzek dużych). Przy granicy parku od strony Błoń zachowały się ponadstuletnie wiązy; rosną tu też olchy czarne i topole czarne. Stosunkowo licznie występują dęby szypułkowe, jako typowy gatunek dla pierwotnego siedliska parku. Inne pierwotne dla terenu obecnego parku Jordana zbiorowiska roślinne to grąd z dominującą lipą, dębem i grabem.

Najstarszy drzewostan parku reprezentowany jest przez stuletnie wiązy przy granicy parku z Błoniami oraz prawie stuletnie lipy, tworzące aleję od wejścia głównego w głąb parku (podobnie graby: są naturalnymi dla pierwotnego siedliska parku, a dodatkowo naszymi rodzimymi drzewami).

Spśród gatunków drzew rodzimych, ale związanych z innymi siedliskami, występują tu: świerk pospolity, sosna zwyczajna, jałowiec sabiński oraz klony — jawor i pospolity.

Nasadzenia obce obejmują takie gatunki, jak: dąb szypułkowy odmiana stożkowa, klon srebrzysty i jesionolistny, kasztanowce,

katalpa (surmia), a także bukszpan wiecznie zielony. Oprócz żywopłotów bukszpanowych są na terenie parku również żywopłoty grabowe i wiązowe oraz ligustrowe.

Dzisiejszy drzewostan parku niewiele przypomina ów pierwotny, przeważają bowiem gatunki obce, ozdobne (głównie różne gatunki żywotników i cyprysików i inne rośliny iglaste: świerk kłujący w różnych odmianach, świerk biały, daglezja, sosna czarna, sosna wejmutka). Przy małej ilości krzewów jagodowych, dość licznie występują krzewy bzu czarnego i drzewa jarząbu pospolitego.

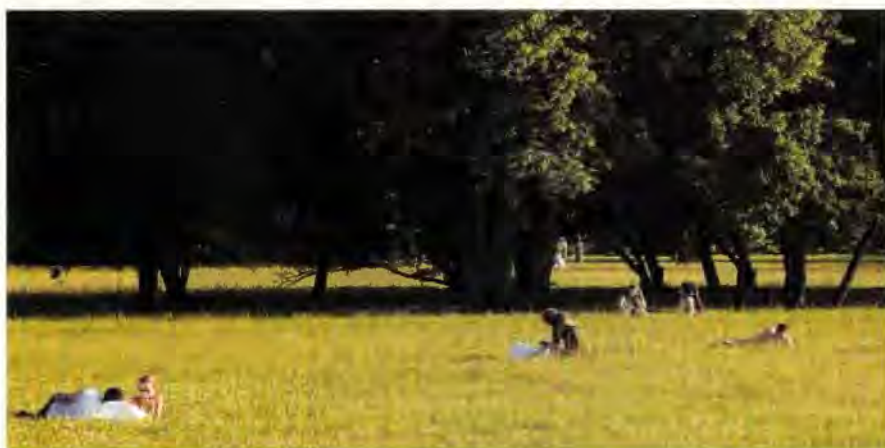
FAUNA PARKU

Najbardziej powszechne wśród ssaków są tutaj krety i gryzonie (liczne zwłaszcza wiewiórki), nocą pojawiają się kuny kamionki. Najlicniejszą i najbardziej różnorodną grupę zwierząt w parku stanowią, obok owadów, ptaki. Park zasiedlają gatunki bronia-

ce mniejszych terytoriów lęgowych lub te, którym teren parku zapewnia wystarczającą ilość pokarmu do wykarmienia piskląt (głównie z rodziny drozdów i innych śpiewających; dominują ptaki leśne, gniazdujące w koronach drzew).

W ostatnich latach obniżyła się liczebność pleszek, pliszek siwych i wróbli mazurków. Pojawiły się natomiast: wrona siwa, rudzik, sroka, gołąb grzywacz, a jeszcze w latach siedemdziesiątych — kwiczoł. Zwiększyły swe populacje gatunki: sierpówka (inaczej synogarlica), sikora bogatka, kos, pokrzewka czarnołbista, dzwonec, szczygieł, zięba i zaganiacz. W 2001 roku odnotowano obecność w parku jednej pary sowy uszatej, pierwiosnków i drozda śpiewaka.

ZAKOŃCZENIE

Odviszając dziś park Jordana, jeden z najchętniej uczęszczanych parków Krakowa, pełniący ważną funkcję ekologiczną w sercu miasta, warto także pokusić się o chociaż krótką refleksję nad dziejami Polski i losami wielkich Polaków uhonorowanych zachowanymi i współcześnie ustawianymi tu popiersiami. Refleksję nad wartością przekazu wzorów osobowych jako dziedzictwa, i nad samym parkiem — jedynym w swoim rodzaju pomnikiem kultury narodowej Polaków.

ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ DRA HENRYKA JORDANA (1842-1907)

Henryk Jordan pochodził ze zubożałej rodziny ziemiańskiej. Urodził się 23 lipca 1842 roku w Przemyślu. Ojciec, nauczyciel, zmarł przedwcześnie. Matka prowadziła pensję żeńską w Tarnopolu i Lwowie. W tych też miastach uczył się Henryk. Potem uczęszczał do gimnazjum w Tarnowie, jednak jego udział w przedpowstaniowych spiskach i manifestacjach spowodował, że w roku 1862 musiał przenieść się do Triestu, by tam — w języku włoskim — złożyć egzamin dojrzałości. Studia lekarskie rozpoczął w Wiedniu, skąd przeniósł się do Krakowa, gdzie osiadła jego matka, wydająca wówczas pismo ludowe. Z powodu złego stanu zdrowia i trudnych warunków materialnych, Jordan zmuszony był przerwać naukę po zdaniu pierwszego egzaminu lekarskiego. W celu zdobycia środków na dalsze studia wyjechał za granicę. Po paru miesiącach pobytu w Berlinie udał się do Nowego Jorku, gdzie zetknął się z ruchem wychowania fizycznego. Po półtorarocznej tułaczce wrócił do kraju. W roku 1870 uzyskał dyplom i został asystentem na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego. W tym również czasie zawarł związek małżeński z Marią z Gebhardtów. Do zamożności doszedł dzięki prywatnej praktyce ginekologiczno-położniczej, otwartej w 1874 roku.

Przełomowym w życiu doktora Jordana był rok 1881. Wtedy uzyskał tytuł docenta i wybrany został na członka Rady Miejskiej Krakowa; pełnił tę funkcję do końca życia. W tym też roku zmarł jego sześciolatek, jedyny syn.

Po stracie dziecka dr Jordan, obok aktywnej pracy lekarskiej i naukowej, poświęcił się działalności społecznej. Na przekór tru-

dnościom, z pasją społecznika, niezłomnie walczył o podniesienie stanu sanitarnego kraju, o budowę szpitali i sanatoriów dla ubogiej ludności, o zaopatrzenie emerytalne. Był współzałożycielem pierwszego w Krakowie osiedla domów robotniczych na Modrzejówce. Najpełniejszy wyraz lekarsko-pedagogicznych przekonań dra Jordana i ich praktycznej realizacji stanowi założony przezeń w roku 1889 w Krakowie park zabaw dla dzieci i młodzieży, pierwszy tego typu w Polsce i Europie. Kochając dzieci i rozumiejąc ich naturalną potrzebę aktywności ruchowej, sfinansował w znacznej mierze organizację parku, a najnowocześniejsze urządzenia sportowe dla parku sprowadził osobiście ze Szwecji, Niemiec i Szwajcarii. Natomiast wyrazem fascynacji dra Jordana pamiątkami historycznymi Krakowa i jego pięknem, było ufundowanie miastu pomników dwóch postaci literackich: Lilli Wenedy i Grażyny na Plantach krakowskich oraz popiersi sławnych Polaków do nowo otwartego parku.

W roku 1890 dr Jordan mianowany został profesorem, a potem dziekanem na Wydziale Lekarskim UJ oraz kierownikiem krakowskiej kliniki położniczo-ginekologicznej. Był również posłem na Sejm Krajowy i na jego wniosek wprowadzono do szkół średnich instytucję lekarzy szkolnych oraz obowiązkowe lekcje gimnastyki. Dzięki jego inicjatywie w 1895 roku zorganizowano przy UJ dwuletnie kursy dla nauczycieli gimnastyki. Do końca życia dr Jordan opiekował się założonym przez siebie parkiem, ciągle ulepszając formy jego działalności wychowawczej i wprowadzając nowe. Zmarł 18 maja 1907 roku w Krakowie i pochowany został na Cmentarzu Rakowickim.

Powszechnie ceniony za prawość i wiedzę, pozostał do końca człowiekiem bardzo pracowitym i skromnym. Przypadł mu w udziale rzadki w historii ludzkich dokonań zaszczyt, że jego nazwisko zrosło się nierozdzielnie ze stworzonym przez niego dziełem — krakowskim parkiem Jordana oraz systemem wychowania jordanowskiego.

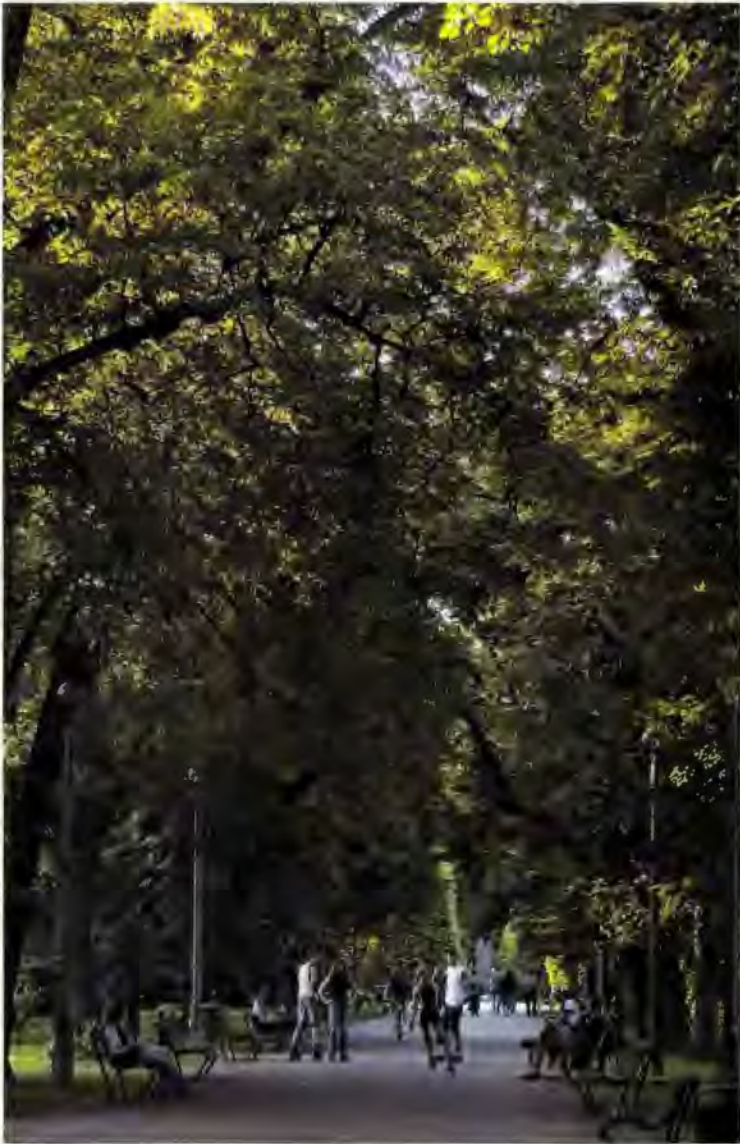
LITERATURA

- [1.] Dudek D., Materiały pomocnicze do ćwiczeń z historii rekreacji ruchowej, Kraków 2005, s. 129-139
- [2.] Filiński B., Park Dr Jordana, Kraków 1891
- [3.] [4.] Kozioł A., Park Jordana, [w:] Wielka Łąka czyli krótka historia krakowskich Błóć, Kraków 2005, s. 33-37
- [5.] Kuciel J., 100 lat Parku Jordana w Krakowie, [w:] Krzysztofor. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, z. 19, Kraków 1991, s. 71-89
- [6.] Kuciel J., Park Jordana w Krakowie jako przykład placówki wychowania pozaszkolnego dzieci i młodzieży, Kraków 1989 (praca magisterska pod kierunkiem J. Samka, w posiadaniu Archiwum Biblioteki Instytutu Pedagogiki UJ, w 1990 nagrodzona wyróżnieniem Prezydenta Miasta Krakowa)
- [7.] Łopuszański T., Homiński K., Guzdek W., Miejski Park dr Henryka Jordana w Krakowie, Kraków 1894
- [8.] Łuczyńska B., Fenomen Henryka Jordana naukowca, lekarza społecznika, propagatora prawa dziecka do ruchu i rekreacji, Kraków 2002
- [9.] Katalog Zabytkowych Założeń Zielonych Miasta Krakowa i Województwa Miejskiego. Kraków Park miejski im. dr H. Jordana, Swarczewska M., Więckowska J., Fabijanowska K. (pod kierunkiem J. Bogdanowskiego), Kraków 1980
- [10.] Materiały Ośrodka Kultury im. C.K. Norwida, Szata roślinna i fauna Parku Jordana w Krakowie
- [11.] Torowska J., Parki Krakowa, część pierwsza, Kraków 2001
- [12.] Encyklopedia Krakowa, hasło: Park Jordana, Kraków 2000, s. 739

SUMMARY

In spring of 1887 Henryk Jordan (1842-1907), professor of Jagiellonian University, notable physician and social activist, began to realise his idea of establishing an activity park for children and adolescents in the part of Cracow's communal area, formerly used for exhibition purposes. The park was settled on municipal land and was largely financed by Dr. Jordan who brought the newest gymnastic equipment from Sweden, Germany and Switzerland. After a grand opening in autumn 1889 young people from all districts of Cracow could enjoy their free time throughout all seasons in the park. Apart from games and physical exercises for girls and boys a demonstration garden plot, joiner's and turner's workshop were run. Pupils were entrusted to Dr. Jordan's students' care. Also monuments to notable Poles, national heroes, artists and poets (45 busts in all) began to be established. That was of great importance because Poland existed at that time as a partitioned country. By those busts, reminding of the finest moments in Poland's history, Dr. Jordan gave short lessons of patriotic education. Within breaks between physical exercises songs were sung. The activities were to develop individual qualities in young people, teach them to work and live together and make them responsible for the park facilities. Introduction of basic defence course including shooting practice for male adolescents inspired hope that Poland would regain its independence.

During the First World War the park was used as military barracks and soldiers largely destroyed its trees, facilities and monuments. It suffered even greater damage in World War II as

only Germans were allowed to enter the park. They extensively destroyed the park stand and removed all of the busts. Only few of them were saved by a Dr. Jordan's former pupil who bought them back from the Nazi invader and hid in his stone workshop.

After the war the communist authorities allowed only some of the saved monuments to be exhibited in the park as the other ones were considered to be politically undesirable. The situation changed in the sixties when all of the busts were renovated and reestablished. The park was hardly looked after till the seventies. Since then a bigger care of both trees, antique–becoming monuments and playgrounds has been shown. By the end of the nineties the Cracow Jordan Park Society (established 1957) initiated the so called Alley of Great Poles of the Twentieth Century by placing new busts in the park. Among people commemorated in this fashion was a symbol of Poland’s independence, marshal Józef Piłsudski, the two-time recipient of the Nobel Prize, chemist Maria Skłodowska–Curie, world famous pianist and composer

Ignacy Paderewski and divines of Polish catholic church. Until present the park contains 33 monuments dedicated to Poles meritorious or famous both in their own country and abroad, including Tadeusz Kościuszko, Kazimierz Pułaski, Mikołaj Kopernik, Fryderyk Chopin and John Paul II. Park facilities comprises three gastronomic places, basketball and volleyball fields, a sledge hill and an amphitheatre established after the war. It also features a bike traffic learning area, three playgrounds, a paddling pool, an inline skate ramp and running tracks. The children’s playgrounds are looked after by the Society for the Development of

the Cracow Jordan Park. In recent years also a foundation for promotion of Dr. Jordan's idea was established. Although the park's area doubled to 52,78 a both the post-war and recent attempts to conduct educational activity in that place failed. Many modern attractions provided by the park, such as park railway, go-kart tracks, bounce trampoline, water pool paddling and seesaws, assumed commercial character. Sports competition and other mass events which take place on occasion are followed only by rare visits in the park. Short lessons on Poland's history which were organized last summer by The Cracow's Historical Museum appeared to be an interesting action addressed to children, however the educational potential of that most popular park of Cracow's residents is not fully used.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Frühling 1887 hat Henryk Jordan, der Professor der Jagellonen Universität, ein hervorragender Arzt und sozialer Fürsorger, seine Idee zu verwirklichen begonnen: auf einem Teil der Krakauer Bürgerwiesen, das früher durch eine Industrie- und Landwirtschaftsausstellung eingenommen wurde, einen Freizeitpark für Kinder und Jugendliche zu etablieren. Jordan hat den Park auf dem Stadtgrundbesitz zum großen Teil auf eigene Kosten eingerichtet. Er hat neueste Turngeräte aus Schweden, Deutschland und Schweiz eingeführt. Nachdem der Park im Herbst 1889 feierlich eröffnet worden war, konnten die Kinder aus ganz Krakau in jeder Jahreszeit dort ihre Freizeit verbringen. Neben sportlichen Übungen und Spielen für Mädchen und Jungen wurden ein kleiner Versuchsgarten, eine Tischlerei und Dreherei geführt. Um die Kinder haben sich die Studenten von Dr. Jordan gekümmert. Außerdem wurde begonnen im Park den verdienten Polen, nationalen Helden, Künstlern und Dichtern Denkmäler (insgesamt 45 Büsten) zu setzen, was besonders bedeutend war, weil Polen damals als ein geteiltes Land existierte. Bei diesen Denkmälern, die die schönsten Blätter der Geschichte Polens ins Gedächtnis zurückgerufen haben, hat Dr. Jordan einen kurzen Unterricht der vaterländischen Erziehung erteilt. Die Spiele und Unterricht sollten sowohl individuelle Eigenschaften junger Leute entwickeln, als auch sie lehren, in einer Gruppe zu arbeiten und zu leben und für Turngeräte, Sportplätze und Parkeinrichtungen zu sorgen. Die Einführung einer Grundschutzausbildung samt Schützenübungen für junge Männer hat eine Hoffnung auf die Unabhängigkeit Polens geweckt.

Während des ersten Weltkriegs haben die im Park quartierenden Soldaten den Holzbestand dezimiert und die Einrichtungen und Denkmäler stark beschädigt. Im zweiten Weltkrieg, als der Zugang nur den Deutschen vorbehalten war, wurde der Zustand des Parks noch mehr beeinträchtigt. Außer der Vernichtung des Holzbestandes wurden damals alle Büsten beseitigt. Nur wenige

von ihnen wurden von einem Dr. Jordans ehemaligen Zögling bewahrt, der sie den Besatzern abgekauft und im eigenen Steinmetzbetrieb versteckt hat.

Nach dem Krieg hat die kommunistische Behörde nur manche von den aufbewahrten Denkmälern im Park wieder zu setzen

erlaubt, und die übrigen wurden für politisch unentsprechend gehalten. Erst in den sechziger Jahren wurden alle erhaltenen Büsten erneuert und wiedergesetzt. In jener Zeit hat man sich

kaum um den Park gesorgt. Seit den siebziger Jahren hat man sich mehr um die Grünanlagen, die geschichtlichen Denkmäler und Spielplätze zu kümmern begonnen. Am Ende der neunziger

Jahre hat man im Park die sogenannte Allee der Grossen Polen des Zwanzigsten Jahrhunderts zu erschaffen angefangen. Auf Initiative des 1957 gegründeten Krakauer Jordanparksvereins wurden neue Büsten gesetzt. Auf diese Art und Weise wurden u.a. Marschall Józef Piłsudski, das Symbol der Unabhängigkeit Polens, Maria Skłodowska–Curie, Chemikerin und zweifache Nobelpreisträgerin, Ignacy Paderewski, weltberühmter Pianist und Komponist, und die polnischen katholischen Geistlichen ausgezeichnet. Zur Zeit befinden sich innerhalb des Parks 33 Büsten von hochgeschätzten Polen, die nicht nur mit der Geschichte des eigenen, aber auch anderer Länder verbunden sind, wie Tadeusz Kościuszko und Kazimierz Pułaski, oder von denjenigen, die weltberühmt wurden, wie Mikołaj Kopernik, Fryderyk Chopin

und Johannes Paul II. Zu den Parkeinrichtungen gehören drei Gastronomiebetriebe, Basketball- und Volleyballfelder, ein Schlittenhügel und ein Amphitheater, die nach dem zweiten Weltkrieg entstanden sind. Es gibt auch einen Fahrradverkehrsplatz, drei Spielplätze, ein Planschbecken, eine Inlineskate Rampe und leichtathletische Rennbahnen. Um Kinderspielräume kümmert sich der Verein für die Entwicklung des Krakauer Jordanparks. In den letzten Jahren wurde auch eine Stiftung gegründet, die

Dr. Jordans Idee unterstützen soll. Obwohl sich die Parkfläche auf insgesamt 21,36 ha verdoppelt hat, ist es weder in der Nachkriegsperiode, noch gegenwärtig gelungen, eine ganzjährige Freizeitgestaltung für die Jugendlichen zu organisieren. Außerdem wurden viele moderne Parkattraktionen, wie Parkeisenbahn, Auto-Scooter, Luftburg, Paddeln im Wasserbecken und Kinderschaukeln, kommerziell. Wettspiele und verschiedene Massenveranstaltungen tragen nur selten zum Besuch des Parks bei. Dank dem Historischen Museum der Stadt Krakau wurde für Kinder im vorigen Jahr ein interessanter, kurzer Sommerunterricht über die Geschichte Polens veranstaltet, jedoch ein Erziehungspotential dieses von den Krakauern am meisten geliebten Stadtparks wird nur teilweise ausgenutzt.

WYKAZ AKTUALNIE ISTNIEJĄCYCH, OGÓLNIE DOSTĘPNYCH
PARKÓW MIEJSKICH W KRAKOWIE
według stanu na dzień 1.01.2006 r.
(udostępniony przez Wydział Gospodarki Komunalnej i Ochrony
Środowiska Urzędu Miasta w Krakowie)

KROWODRZA

1. Błonia Krakowskie
2. Park Decjusza
3. Park im. dra Henryka Jordana
4. Park im. Stanisława Wyspiańskiego
5. Park im. Tadeusza Kościuszki
6. Park Kleparski
7. Park Krakowski
8. Park Krowoderski
9. Park Leśny Witkowice
10. Park Młynówka Królewska
11. Park św. Wincentego a Paulo

NOWA HUTA

1. Fort Batowice
2. Park Dywizjonu 303
3. Park im. Stefana Żeromskiego
4. Park Lotników Polskich
5. Park Łuczanowice
6. Park Mistrzejowice
7. Park przy ul. Klasztornej
8. Park Ratuszowy
9. Park Szwedzki

10. Park Tysiąclecia
11. Park Wadów
12. Park Wiśniowy Sad
13. Park Zielony Jar
14. Planty Bieńczyckie

PODGÓRZE

1. Park Aleksandry
2. Park Dębnicki
3. Park im. Lilli Wenedy
4. Park im. Wojciecha Bednarskiego
5. Park Kurdwanów
6. Park Maćka i Doroty
7. Park Płaszów
8. Park Rżąka
9. Park Solvay
10. Planty im. Floriana Nowackiego
11. Zespół Pałacowo–Parkowy im. Erazma Jerzmanowskiego

ŚRÓDMIEŚCIE

1. Bulwary Wisły
2. Park Dąbie
3. Park Strzelecki
4. Planty Krakowskie
5. Stawy Dominikańskie

Wydawnictwa, które się ukazały

Wydawnictwa w przygotowaniu

Nakład: 3.000 egz.

Druk: Drukarnia Kolejowa Sp. z o.o., Kraków, ul. Bosacka 6
tel./fax (012) 421-08-20

Seria Parki Krakowa

Nr 1.

*Zespół Pałacowo–Parkowy
im. Erazma Jerzmanowskiego*

Nr 2.

Park im. dra Henryka Jordana

Nr 3.

*Park im. Lilli Wenedy
(w przygotowaniu)*